

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

1 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 1

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 1

ТОШКЕНТ-2022

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариши муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариши давлат университети

Махкамova Надира Раҳмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Раҳмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербургда Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Сайнова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

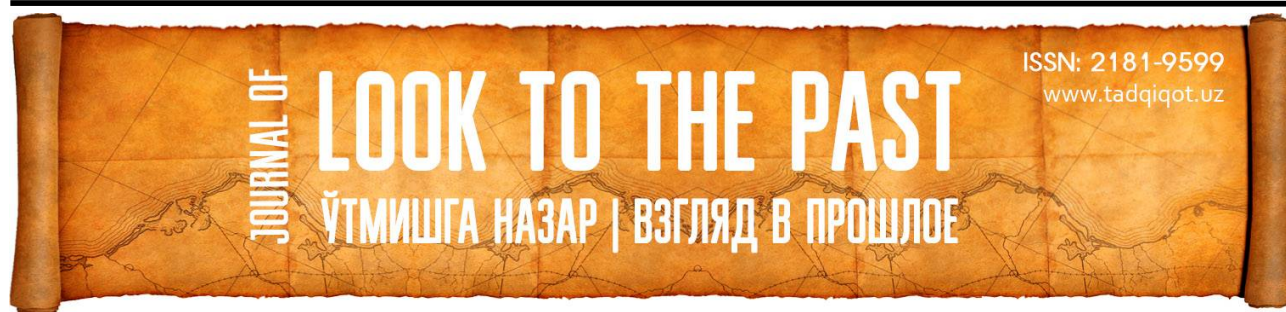
Толибоева Нодира Одилжоновна
Тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Ўзбекистон жаҳон
тиллари университети

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. Рахбар Эргашевна Холиқова БУХОРО АМИРЛИГИДА ҲУНАРМАНДЧИЛИКНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.....	6
2. Яхшибека Атамуратовна Абдуллаева ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ГЕНДЕР МАСАЛАСИДАГИ ТЕНДЕНЦИЯЛАР.....	16
3. Шоҳистахон Мамажоновна Ўлжаева АМИР ТЕМУР ДИПЛОМАТИЯСИ ТАРИХИГА НАЗАР.....	22
4. Кожамжарова Дарья Пернешовна, Отарбаева Гулжан Кобеевна, Мусаева Суйкум Тулембаевна ДЖАДИДСКИЕ МЕКТЕБЫ И РУССКО-ТУЗЕМНЫЕ ШКОЛЫ: ИХ РОЛЬ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ.....	28
5. Аваз Абдуллаевич Ерметов, Нагима Ергалиевна Тажмуханова, Гулжан Кобеевна Отарбаева XX АСР 80-ЙИЛЛАРИНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ (ЁШЛАР МИСОЛИДА).....	35
6. Анвар Журакулович Яхшиев ШИМОЛИЙ БАҚТРИЯДА АНТИК ДАВР ДИНИЙ ЭЪТИҚОДЛАРИНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ.....	40
7. Диёржон Абдуллаев МАРКАЗЛАШГАН ДАВЛАТ ҚАРОР ТОПИШИДА МУКОФОТЛАШ ВА РАВБАТЛАНТИРИШ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ ВА РОЛИ (АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР СУЛОЛАСИ МИСОЛИДА).....	46
8. Абдулазиз Ахмадхўжаевич Акбархўжаев ЎЗБЕКИСТОН МИНИАТЮРА САНЪАТИНИНГ АНЪАНАВИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ.....	57
9. Гулзода Аъзамовна Алимова АЛИШЕР НАВОИЙ АСАРЛАРИДА ТАРИХИЙ-ГЕОГРАФИК ЖОЙЛАР, ТАРИХИЙ ШАҲСЛАР НОМЛАРИ БАЁНИ (“Мажолис ун-нафоис” мисолида).....	62
10. Дилафруз Рашидовна Атамуратова ХОРАЗМ ДАВРИЙ МАТБУОТИДА “ИНҚИЛОБ КУЁШИ” ҲАМДА “ИЗВЕСТИЯ” ГАЗЕТАЛАРИНИНГ ЎРНИ: ТАРИХИ ВА ТАҲЛИЛИ.....	73
11. Феруза Эркиновна Атажанова ХОРАЗМДА ОЛИЙ ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ СОҲАСИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР(1991-2017 ЙИЛЛАР).....	80
12. Жасурбек Зокиржонович Ахмедов, Икбола Турсунмуродовна Қудратова ЎЗБЕКИСТОН МУЗЕЙЛАРИДА САҚЛАНАЁТГАН АЙРИМ ОСТАДОНЛАРНИНГ ШАКЛ БЕЗАКЛАРИ ХУСУСИДА.....	88
13. Феруза Хаятовна Бобожонова БУХОРОДАГИ МИР-АРАБ МАДРАСАСИ ТАРИХИГА БИР НАЗАР.....	94
14. Элбек Ботиров ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТАРИХИ БЎЙИЧА ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ АРХИВИ ФОНДЛАРИ ТАВСИФИ.....	103
15. Завкидин Буриев РОССИЯ ИМПЕРИЯСИНИНГ КАСПИЙОРТИ ВИЛОЯТИДА МАЪМУРИЙ-ҲУДУДИЙ СИЁСАТИ ҲАҚИДА.....	109

16. Азад Хасанович Ваисов МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ХОРАЗМ ВИЛОЯТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ҲАЁТИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР.....	115
17. S.I. Gabrielyan XX ASR BOSHLARIDA ANGLIYA JAMOATCHILIK FIKRINING FORSDAGI BUYUK BRITANIYA SIYOSATIGA MUNOSABATI.....	124
18. Акбар Даминов “БОБУРНОМА”ДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИДАГИ ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ҲАҚИДАГИ МАЪЛУМОТЛАР.....	132
19. Бурон Улуғмуротович Жумаев ЎЗБЕКИСТОНДА ГАСТРОНОМИК ТУРИЗМНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ: ТАРИХ ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОН.....	137
20. Temur Shavkat o‘g‘li Zaripov MUZEY - JAMIYAT TARAQQIYOTI UCHUN XIZMAT QILUVCHI MUASSASA SIFATIDA.....	146
21. Фарходжон Одилжонович Исматуллаев ЕВРОПА ИТТИФОҚИНИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁ БЎЙИЧА ЯНГИ СТРАТЕГИЯСИГА ОИД АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	150
22. Sardorbek Jamoliddinovich Mirzaxalov YOSHLAR TADBIRKORLIGI TOMONIDAN QO‘LLAB-QUVVATLANAYOTGAN SOLIQ IMTIYOZLARI VA ULARNING SOHA RIVOJIGA TA’SIRI (1991-2021-YILLAR).....	161
23. Фариди Абдуразаковна Максумова ШАҲАР МУҲИТИДАГИ ЛАНДШАФТ ДИЗАЙНИ.....	168
24. Муҳаббат Мадиримовна Махмудова ХОРАЗМИЙЛАР ТИЛИ ВА ЁЗУВИНИ ЎРГАНИШ ТАРИХИДАН.....	173
25. Шавкатбек Махамадюнусов ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНГА ДЕПОРТАЦИЯ ҚИЛИНГАН ХАЛҚЛАР ТАРИХИНИНГ АРХИВ МАНБАЛАРИ.....	177
26. Дилобар Бахриддиновна Мирхусанова ЎЗБЕКИСТОНДА БОЛАЛАР МУЗЕЙИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА УНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	182
27. Қабулжон Махамаджонович Насритдинов СОВЕТ ҲУКУМАТИ АГРАР СИЁСАТИДА ЕР-СУВ МАСАЛАЛАРИ ВА ДАСТЛАБКИ ТРАНСФОРМАЦИОН ЖАРАЁНЛАРНИ АМАЛГА ОШИРИЛИШИ (Фарғона водийси мисолида).....	187
28. Зумрад Рахмонкулова XIX ASR URTALARIDA Q‘UQON VA XIVA XONLIKLARINING USMONIYLAR DAVLATI BILAN DIPLOMATIK MUHOSABATLAR TARIXIDAN.....	193
29. Фахриддин Самаров ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИДАГИ “КАТТА ЛАНГАР ОТА” МАЖМУАСИ ТАРИХИНИ БИЛАСИЗМИ?.....	199
30. Ибрагимжан Ташматов МУСТАҚИЛ ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛАТЛАРАРО МУНОСАБАТЛАР.....	206

31. Анвар Амир ўгли Темиров ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИДА МАДАНИЙ МЕРОС ОБЪЕКТЛАРИНИ ОММАЛАШТИРИШГА ДОИР.....	214
32. Улуғбек Шавкатович Усмонов ЎЗБЕКИСТОН ҲАЙКАЛТАРОШЛИГИНИНГ ТАРИХИЙ БОСҚИЧЛАРИ.....	218
33. Нафиса Закировна Ҳаётова СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИ ВА СУВ ТАЪМИНОТИ МАСАЛАЛАРИ (БУХОРО ШАҲРИ МИСОЛИДА).....	223
34. Зарина Илдаровна Файзрахманова XVI АСРДА БУХОРО ХОНЛИГИНИНГ ТАШҚИ САВДО ВА ДИПЛОМАТИК АЛОҚАЛАРИ.....	231
35. Бахтиёр Режавалиевич Халмуратов, Ғиёсиддин Муроджонович Усмонов ТАБИАТ УНСУРЛАРИ ВА РАНГЛАРНИ ЎЗARO УЙҒУНЛИГИНИНГ ХАЛҚОНА ҚАРАШЛАРДА АКС ЭТИШИ.....	239
36. Ислом Акрамович Ҳамдамов МИРЗО УЛУҒБЕКНИНГ МЕЪМОРЧИЛИК ФАОЛИЯТИ.....	244
37. А.Г. Холлиев РОССИЯДА ХОРИЖЛИКЛАР ВА ХОРИЖИЙ ТИЖОРAT ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ ТИЗИМИНИНГ ОЁҚҚА ТУРИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ (XIX АСРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИ – XX АСР БОШЛАРИ).....	250
38. Азиза Мустафаевна Эгамбердиева ЁШЛАРНИНГ ФАОЛ ФУҚАРОЛИК ПОЗИЦИЯСИ ВА ТАШАББУСКОРЛИГИНИ ЮКСАЛТИРИШДА МУЛОҚОТ МАДАНИЯТИНИНГ ЎРНИ.....	260
39. Нафиса Мустафаевна Эгамбердиева ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ОЙЛА ВА ЖАМИЯТ ҲАЁТИДАГИ ЎРНИ, УЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ, АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ ОЙЛА, ИНСОН ОДОБИ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ.....	267
40. F.N. Shirinova, Z.S. Kosimova IX-XII ASRLARDA O‘ZBEK DAVLATCHILIGI. IJTIMOIIY, SIYOSIY-IQTISODIY HAYOTI. AJDODLARIMIZNING JANON SIVILIZATSIYASI TARAQQIYOTIGA QO‘SHGAN ULKAN HISSASI.....	273
41. Икматулла Гайбуллаевич Елмуратов XX АСР БОШИДА ҚОРАҚАЛПОҒИСТОНДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНГ ҲОЛАТИ ВА ТАРИХИ.....	281
42. Бўриев Очил, Искандаров Шерзод Абдуғаниевич АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР: САЙИДЛАР ҲОМИЙСИ.....	288
43. Искандаров Шерзод Абдиганиевич ЎЗБЕКИСТОН АРАБЛАРИНИНГ ЭТНОМАДАНИЙ ВА ДИНИЙ ЎЗЛИКНИ АНГЛАШИ.....	295
44. Искандаров Шерзод Абдуғаниевич ЎЗБЕКИСТОН АРАБЛАРНИНГ МОТАМ МАРОСИМ БИЛАН БОҒЛИҚ ТАОМЛАР.....	302

Бўриев Очил

Жаҳон тарихи кафедраси профессори
Қарши давлат университети

Искандаров Шерзод Абдуганиевич
Ижтимоий фанлар кафедраси доценти
Тошкент тиббиёт академияси

АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР: САЙИДЛАР ҲОМИЙСИ

For citation: Boriev Ochil, Iskanderov Sherzod. AMIR TEMUR AND THE TIMURIDS: PATRONS OF THE SAYYIDS. Look to the past. 2022, Special issue 1, pp.288-294

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.0000000>

АННОТАЦИЯ

Мақолада “сайид” атамасининг мазмун-моҳияти ҳамда Соҳибқирон Амир Темурнинг уларга ҳомийлик қилганлиги таҳлил қилинган. Зеро сайидлар Шарқ мамлакатларида ўрта асрларда мусулмон жамоалари орасида алоҳида имтиёзга эга бўлган гуруҳ ҳисобланган, ҳамда диндорлар орасида уларнинг нуфузи юқори эди. Сайид сўзи исломга қадар араблар қабила бошлигининг унвонини ифодалаган ва “йўлбошчи”, “бошлиқ” маъноларида қўлланилади. Кейинчалаик бу сўзнинг қўлланиш даражаси кенгайиб, “улуғ”, “буюк” маъноларини англатган. Муҳаммад (с.а.в.) пайғамбарнинг фахрий унвони сифатида ишлатилган бу сўз кейинчалик турли бирикмалар ўрнида ҳам келган. Сайидул мурсалин (пайғамбарларнинг улуғи), сайиди қурайший (қурайиш қабиласининг бошлиғи) каби. Жумладан “Темур тузуклари”нинг кўпгина саҳифаларида сайидлар эҳтиром билан тилга олинган. “Тузуклар”да куйидаги сўзлар таъкидланган: “Биринчи навбатда сайидлар ва уламони иззат хурмат қилишни, ҳар қандай истаклари бўлса, дарҳол муҳайё этиб, муқаррар равишда уларнинг ҳолидан хабар олиб туришни буюрдим”. Асарда таъкидланганидек, сайидлар соҳибқирон мажлисларида фаол иштирок этишиб, давлат, ҳуқуқий, ахлоқий масалалар бўйича қимматли фикрлар беришган. Соҳибқирон улардан ҳалол ва ҳаромга оид кўп масалаларни ўрганган.

Калит сўзлар: атама, мазмун, ҳомийлик, диндор, насаб, сайид, таҳлил.

Буриев Очил,

Профессор кафедрасы «Всемирной истории»
Каршинский государственный университет

Искандеров Шерзод Абдуганиевич
Доцент кафедрасы социальных наук
Ташкентская медицинская академия

АМИР ТЕМУР И ТИМУРИДЫ: ПОКРОВИТЕЛИ САЙИДОВ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется значение термина «сайид» и покровительство Сахибкирана Амира Темура. Потому что сайиды считались привилегированной группой среди мусульманских общин в средние века в восточных странах, и их влияние было велико среди религиозных людей. До ислама слово Сайид представляло собой титул главы арабского племени и употреблялось в значениях «вождь», «вождь». Позже уровень употребления этого слова расширился, означая «великий», «великий». Это слово, которое использовалось в качестве почетного титула Пророка Мухаммада (мир ему и благословение), впоследствии было заменено различными сочетаниями. Как Сайидул Мурсалин (величайший из пророков), Сайид Курайши (глава племени курайшитов). В частности, Сайиды упоминаются с уважением на многих страницах «Темура Тузуклари». В «Тузуклар» подчеркнуты следующие слова: «Прежде всего я повелел уважать сайидов и ученых, удовлетворять любые их просьбы и непременно сообщать им об их состоянии». Как отмечается в работе, Сайиды принимали активное участие в заседаниях Сахибкирана и давали ценные мнения по государственным, правовым и нравственным вопросам. Сахибкиран узнал от них много вопросов, связанных с халялем и харамом.

Ключевые слова: термин, содержание, спонсорство, религия, генеалогия, сайид, анализ.

Boriev Ochil,

Professor of the World History department
Karshi State University

Iskanderov Sherzod Abdug'anievich

Associate Professor of the Department of Social Sciences
Tashkent Medical Academy

AMIR TEMUR AND THE TIMURIDS: PATRONS OF THE SAYYIDS**ANNOTATION**

The article analyzes the meaning of the term "sayyid" and the patronage of Sahibqiran Amir Temur. Because sayyids were considered a privileged group among Muslim communities in the Middle Ages in Eastern countries, and their influence was high among religious people. Before Islam, the word Sayyid represented the title of the head of the Arab tribe and was used in the meanings of "leader", "chief". Later, the level of use of this word expanded, meaning "great", "great". This word, which was used as an honorary title of the Prophet Muhammad (pbuh), was later replaced by various combinations. Like Sayyidul Mursalin (the greatest of the prophets), Sayyid Qurayshi (the head of the Quraysh tribe). In particular, Sayyids are mentioned with respect in many pages of "Temur Tuzuklari". The following words are emphasized in "Tuzuklar": "First of all, I ordered to respect the sayyids and scholars, to provide for any requests they may have, and to inform them about their condition without fail." As noted in the work, Sayyids took an active part in Sahibqiran meetings and gave valuable opinions on state, legal, and moral issues. Sahibqiran learned many issues related to halal and haram from them.

Key words: term, content, sponsorship, religious, genealogy, sayyid, analysis.

Сайидлар Шарқ мамлакатларида ўрта асрларда мусулмон жамоалари орасида алоҳида имтиёзга эга бўлган гуруҳ ҳисобланган, ҳамда диндорлар орасида уларнинг нуфузи юқори эди. Жамоатчилик орасидан сайидлар аъёнлар сингари жой олишганди. Шу боисдан тарихий манбаларда ва халқимиз ўртасида “сайид” атамаси кўплаб учраб туради. Мазкур атамани имловий хато ва нотўғри қўллаш ҳолатларини ҳам кўриш мумкин. Қуйида “сайид” атамасининг ва насабининг мазмун-моҳияти ҳамда Соҳибқирон Амир Темурнинг уларга ҳомийлик қилганлиги қисқа баён қилинади.

Сайид – (Саййид) – (а) мустақил ҳукмдор, жаноб. Муҳаммад Пайғамбар (с.а.в.) авлодларидан бўлган мусулмонлар унвони; Муҳаммад Пайғамбар (с.а.в.) авлодларига мансуб киши эркаклар исмининг таркибий қисми. Саййидкарим, Саййидолим. Саййид атамаси расулуллоҳ Муҳаммад алайҳисалом авлодларига, айниқса, уларнинг набиралари – ал Ҳусайндан кетадиган тармоғига нисбатан ишлатилади. Манбаларга кўра Муҳаммад пайғамбарнинг кизи Фотима билан амакиваччаси Алидан тарқалган авлодга саййид номи берилган.

Алишер Навоий асарлари учун қисқача луғатда таъкидланганидек: Сайид ва Саййид – 1) Муҳаммад авлоди; 2) жаноб, тақсир; 3) бошлиқ, йўлбошчи; Саййид ул-мурсалин-пайғамбарларнинг бошлиғи. Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам саййидларни бошлиқ, етакчи, пайғамбар авлоди деб таърифлаган.

Саййид сўзи исломга қадар араблар қабила бошлиғининг унвонини ифодалаган ва “йўлбошчи”, “бошлиқ” маъноларида қўлланилади. Кейинчалаик бу сўзнинг қўлланиш даражаси кенгайиб, “улуғ”, “буюқ” маъноларини англаган. Муҳаммад (с.а.в.) пайғамбарнинг фахрий унвони сифатида ишлатилган бу сўз кейинчалик турли бирикмалар ўрнида ҳам келган. Сайидул мурсалин (пайғамбарларнинг улуғи), сайиди курайший (курайиш қабиласининг бошлиғи) каби.

Таниқли тилшунос олим Э. Бегматов ёзадики: Саид – бахтли, саодатли, омадли ёки толеи баланд, ўсувчи, юксалувчи. Шакллари: Саидбой, Саиджон, Саидхон. Китобда Саид қўшилган 80 дан зиёд исмга изоҳ берилган. Сайид – айнан: хўжа, эга, бошлиқ, раҳбар. Бу сўз Муҳаммад (с.а.в.) авлодларининг фахрий унвонидир. Шакллари: Сайидбой, Сайиджон, Сайидбек. Китобда Сайид сўзи қўйилган 70 дан ортиқ исмга изоҳ берилган. Арабларда исломга қадар қабиланинг сайланадиган унвони- бошлиқ, масъул шахс “саййид” деб аталган.

Алининг отаси Абу Толиб бир вақтлар курайиш қабиласининг саййидларидан бўлган. Шунинг учун бу унвон Алининг ўғиллари Ҳасан ва Ҳусайннинг бутун авлодлари исмига қўшиладиган фахрий унвон ҳисобланган. Саййидларнинг қизига уйланган фарзандлари ҳам саййид саналган. Шунинг учун мусулмон дунёсида, жумладан Туркистонда кўпчилик ҳукмдорлар ўз авлодлари мавқеини кўтариш мақсадида саййидлар қизларига уйланишга интилишган. Ўтмишдаги табақалар ичида саййидлар нуфуз жиҳатидан биринчи ўринда туришган. Ўрта Осиё хонлари ва юқори табақа вакиллари саййидлар қизларига уйланишиб, шу йўл билан ўз авлодларини саййидларга айлантиришга интилишган.

Ўтмишда кўпгина ҳукмдорлар шу жумладан, Бухоро амирлари ва Хива хонлари ҳамда турли нуфузли ижтимоий табақага мансуб шахслар пайғамбар авлодидан ҳисобланмасда, ўзларини саййидлар деб аташган. Бухоро амирлари (манғитлар сулоласи) саййидлар сулоласи билан қуда – андачиликни йўлга қўйганлиги туфайли бир неча нафарининг номи ва унвони олдида саййид атамаси қўйилган. Шунингдек, Хива хонлиги (қўнғиротлар сулоласи) вакиллари ҳам саййидлар билан қуда-андачилик қилгани учун уларнинг унвонига ҳам саййид атамаси қўлланилган. Кўқон хони Умархон (минглар сулоласи) ҳам ўз исмига саййид нисбасини қўшиб ишлатган. Хўжа, раҳбар ҳам саййид деб номланган.

Юқорида таъкидланганидек, Саййидлар Муҳаммад пайғамбарнинг авлоди саналади. “Саййид” атамаси Арабистонда ислом динига қадар қабила аристократияси вакили ёки қабила бошлиғини англатса, ислом терминологиясида турли мазмунда келади. Қуръон ва ҳадисда ҳам саййид сўзи турли мазмунда қўлланилган. Ҳадисларда “саййид” сўзини рабб (жаноб) билан алмаштириш ҳақида гап кетса, бошқа томондан пайғамбаримизнинг ўзларига нисбатан мусулмонларнинг саййид сўзини ишлатишни ман этганлари ёзилади. Бунда саййид – бу фақат ягона Оллоҳдир дейилган. Кўчма маънода, масалан, “саййид ал-калом”- “тилнинг намунаси”- Қуръони Карим тўғрисидадир. Шунингдек, саййидларга нисбатан ҳазрати маҳдумзода, худованзода, шахзода атамалари ҳам ишлатилган.

Ислом дунёсида саййид унвонига эга бўлган шахс катта имтиёзларга эга бўлган. VII-VIII асрларда пайғамбаримизнинг қизлари Фотимадан тарқаганлар “саййид” аталиб, алоҳида ҳурматга сазовор табақа шахарда аҳоли томонидан эъзозлаб келинган. Бу анъана ўрта асрларда

қарийб минг йил давом этиб, саййидлар давлат бошқаруви ва ижтимоий-маданий ҳаётда фаол иштирок этганлар.

IX асрда йирик шаҳарларда ўз нақиблари сайлана бошлаган. Нақиб саййидларнинг даъволари ҳақиқийлиги тўғрисида ҳукм чиқариш учун шажаралар билимдони бўлиши, саййидларнинг хулқ-атвори ва уларнинг манфаатларига риоя этилишини, саййидларга тегишли вақф мулкларини назорат қилиши лозим эди. Шунингдек, нақиб ҳукм чиқарадиган ва бошқа вазибаларни ҳам бажарган. Демак, саййидлар мусулмонлар ижтимоий ҳаётида турли вазибаларни уддалашган. Бухоро хонлигида саййидларнинг унвони тўра бўлган; раҳнамо, сардор маъноларини англатади.

Саййид насабига эга бўлган шахслар давлатда юқори лавозимларда туриб, Бухоро хонлигида мухтасиб, нақиб (раҳбар) каби лавозимларга тайинланган. Бухоро амирлигида Жўйбор шайхлари тасарруфидаги ҳудудларни бошқариш, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд мажмуасини ободонлаштиришга ҳам саййидлар масъул бўлишган. Амирликда саййидлар алоҳида имтиёзли қатлам сифатида алоҳида ажралиб туриб, аҳолининг бошқа табақа ва тоифалари билан никоҳ муносабатларига кирмаганлар. Муҳаммад пайғамбарнинг саййид унвонига эга бўлган авлодлари ўзлари хоҳлаган жойда яшаш ўша ердаги ҳукмдор ҳузурига бемалол кириш, барча солиқлардан озод этилиш каби имтиёзларга эга бўлганлар. Халифалик ҳудудидаги амирлар саййидларнинг яхши яшаши учун ер-сув, турли инъомлар билан таъминлашлари, улар гуноҳларини кечиришлари, уларни озод этишлари шарт бўлган. Саййидлар берилган ушбу имтиёзлар туфайли катта обрў ва эътиборга эга бўлишган.

“Темур тузуклари”нинг кўпгина саҳифаларида саййидлар эҳтиром билан тилга олинган. “Тузуклар”да қуйидаги сўзлар таъкидланган: “Биринчи навбатда саййидлар ва уламони иззат ҳурмат қилишни, ҳар қандай истаклари бўлса, дарҳол муҳайё этиб, муқаррар равишда уларнинг ҳолидан хабар олиб туришни буюрдим”. Асарда таъкидланганидек, саййидлар соҳибқирон мажлисларида фаол иштирок этишиб, давлат, ҳукукий, ахлоқий масалалар бўйича қимматли фикрлар беришган. Соҳибқирон улардан ҳалол ва ҳаромга оид кўп масалаларни ўрганган. Асарда саййидларни сара, эътиборли одамлар ҳисоблаб, иззату ҳурматларини ўрнига қўйилганлиги, улар орасидан лаёқатли биттасини аҳли исломга бошлиқ – садр этиб тайинланганлиги, улар 12 тоифанинг биринчиси сифатида кадрланганлиги, соҳибқирон улардан кўп нарсаларни ўрганганлиги, уларга етарлича нафақа ва маош белгиланганлиги, ҳаттоки саййидларни машваратларда салтанат тахти атрофида, энг олдинда, ўнг томондан жой олишларига ҳамда саййидлар азиз тутулиб, уларга суюрғол, вазифа ва ойлик маош билан сийланишгача батафсил баён этилган.

Соҳибқирон пайғамбар авлодлари бўлган саййидларга эҳтиром кўрсатиб, уларни пир тутган ҳамда давлат бошқарувида уларнинг маслаҳатларига доимо амал қилганлиги ёзма манбаларда акс этган. Маккалик Мир Саййид Барака Термиз саййидлари авлодидан бўлиб, Соҳибқироннинг пири ҳисобланган. Амир Темур ўз васиятида: “Менинг бошимни пирим Мир Саййид Бараканинг оёқ томонига қўйинлар” деган. 1404 йил охирида вафот этган Мир Саййид Барака Соҳибқирон кўрсатмаси билан Афғонистонда (Андхўй вилояти) дафн этилган. Шохруҳ ва Улуғбек Соҳибқироннинг васиятига кўра, ул зотни Самарқанд шаҳридаги Ҳазрати Гўри Мирга дафн этишган. 1409 йилда Шохруҳ Мирзо Мир Саййид Бараканинг хоқини шимолий Афғонистондан олиб келиб, Гўри Мирга, Амир Темурнинг бош тарафига қўйган.

Амир Темур томонидан 1387 йилда Самарқандга олиб келиниб, “Дор уш-шифо” мадрасасида дарс берган журжонлик машҳур файласуф олим Мирсаййид Шариф Муҳаммад Журжоний (1330-1414) билан боғлиқ сақланиб қолган маълумотларни келтириш мумкин. Соҳибқирон истаги бўйича Самарқандда илмий ишлар олиб борган ислом дунёсида машҳур хуросонлик олим Саъфоуддин Тафтазоний (1322-1389) билан Соҳибқирон ҳузурини бўлиб ўтган баҳсда Амир Темур шундай деган эди: “Биз икки олим фазилат ва ирфонда тенг эканлигини билсак ҳам, Журжонийнинг насаб жиҳатдан устунлиги бор. Яъни у ҳам саййид, ҳам шарифдур. Тафтазоний эса бизлар кабудур”.

Соҳибқироннинг Термиз саййидларини қандай эъзозлагани тарих саҳифаларида муҳрланиб қолган. Термиз саййидлари Амир Темур ва темурийлар даврида анча кўзга

кўринарли нуфузга эга бўлишган. Улардан айниқса, Ало ал-Мулкнинг ўғиллари Алоуддин, Абул Маолий ва Али Акбар мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида фаол иштирок этишган.

1370 йил баҳорида Балхда Амир Темурнинг тахтга ўтириш маросимида Абул Маолий ибн худовандзода Абул Ҳасан Али Асғар (ваф. 1407) ва Али Акбар иштирок этишган. 1371 йилда Абул Маолий Зинда Чашмга кўшилиб ҳукмдорга қарши фитнада қатнашиб, рухонийлиги учун авф этилган. Ўша вақтда унинг халқ орасида обрўси баланд эди. У кейинги йилнинг ўзида соҳибқироннинг Хоразмга юришида иштирок этган. Амир Темур 1399 йилда Ҳиндистон юришидан ҳамда 1404 йилда Ғарб юришидан қайтишида Термиздаги кадамжоларни, саййидларни, Ҳаким ат-Термизий, Абу Бакр Варроқ макбараларини зиёрат қилган. Абул Маолийнинг ўғли Ало ал-Мулкнинг хонадонида тўхтаб ўтган. Ало ал-Мулкнинг Али Асғар исми ўғлининг уч ўғли бўлган: Амир Бузруг, Абул Маолий ва Шамсиддин.

Термиз саййидларининг таниқли вакили Абул Маолий кўп йиллар мобайнида Соҳибқироннинг ота мерос мулкида яшаган ва қазоси етгач (1455) Шаҳрисабздаги Гумбази Саййидонга шайх Шамсиддин Кулол қабри ёнига дафн этилган. Унинг бу манзилдаги қабр тошида Термиз саййидларининг анча аниқ шажараси келтирилган. Шунингдек мазкур хилхонада Соҳибқироннинг падари бузуруквори Муҳаммад Тарағай ҳам дафн этилган. Манбаларда Темурий шаҳзодалар Термиз саййидлари хонадонлари Хоразм вакилларига уйланишганлиги тўла тасдиқланади.

Соҳибқироннинг Хоразм саййидларига эҳтироми ҳам диққатга сазовордир. ЎзРФА Шарқшунослик институти қўлэмалар мажмуасида сақланаётган ёрликда (бир варақ, 11 сатр бодом шаклдаги муҳрнинг ўрта қисмида) “Амир Темур Тарағай” деб ёзилган. Ёрлик шохи матога ёпиштирилиб, матн ёзилган. Бу ҳужжат 1378 йилда Соҳибқирон томонидан Хоразмдаги Дархонота мавзесида ёзилган. Абу Муслим авлодларига берилган ёрлик бўлган. Академик И.Мўминовнинг “Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли” (1968) рисоласида ушбу ҳужжат фотосурати муқова ортига илова қилинган.

Мазкур ҳужжатда Пайғамбар авлодлари – саййидларнинг ислом дунёсида катта имтиёзларга сазовор бўлиб келганликлари таъкидланган. Кўриниб турибдики, Абу Муслим наслидан бўлган Хоразм саййидлари мўғуллардан аввалроқ ҳам бу ерда катта имтиёзларга эга бўлишган. Чингизийлар даврида имтиёзлари биров чекланган бўлса-да, ўз ҳуқуқларини сақлаб қолишга муяссар бўлишган.

Туркистонда Амир Темур салтанати қарор топгач, Хоразм саййидлари Амир Темурга мурожаат қилишиб, ўз ҳақ-ҳуқуқлари ва имтиёзларини расмий тан олишни махсус фармон билан мурожаат қилишган.

Абдурахмон ибн Муслим (727-755) Марв яқинидаги Мохон қишлоғида яшаб, Ҳошимийлар қабиласига мансуб бўлиб, Муҳаммад авлоди, яъни саййидлардан саналган. Абу Муслим Хуросон волийси бўлиб, аббосийлар халифасининг таниқли лашкарбошиси бўлган. Унинг авлодлари кейинчалик Хоразмга келиб жойлашишган ва маҳаллий аҳоли орасига сингишиб кетишган.

Соҳибқирон доимо саййидларни эъзозлаган. Масалан, 1361 йилда барлослар асир олган 70 нафар саййидни асирликдан озод этгач, Туғлуқ Темурнинг ғзабига учраган эди. Бу ҳақда тузукларда кўплаб баён қилинган: “Мовароуннаҳрда мўғулларнинг жабру ситамлари ортиб кетди. Чунончи, саййид ва саййидзодалардан етмиш кишини асир олиб банди этдилар. Илёсхўжа давлат ва сиёсат ишларида лаёқатсиз бўлгани туфайли уларнинг зулми ситамига барҳам беришга ожиз эди. Мен бўлсам, ўз салобату ҳайбатим билан мўғуллар устидан ғалаба қозондим ва мазлумларни золимлар зулмидан халос этдим”. Тузукларда таъкидланадики: “Саййидлар орасидан лаёқатли биттасини аҳли исломга садр қилиб тайинладим. Вақфларни бошқариш ва назорат қилиш учун мутававаллий тайинлаш, ҳар бир вилоят ва шаҳарни кезиб, муфтий, мухтасиб (назоратчи) тайинлашни унинг ўзига ҳавола этдим. У саййидлар, уламолар, шайхлар ва бошқа диний арбобларга суюрғол белгилаб, ҳар бирининг вазифасини тайин қилсин дедим.”

Демак, Соҳибқирон саййидларнинг моддий жиҳатдан таъминланишига ҳам алоҳида эътибор берган. “Амир Музаффар ва-л Мансур Амир Темур Муҳаммад Баҳодурхон сўзим” деб

битилган мазкур ёрликда таъкидланганидек, Хоразмдаги Дархонота саййидлари ғуж ҳолда яшаб, ер-сув, тегирмон каби бойликларга эга бўлишган. Ёрликда кўрсатилишича, саййидлар барча йиғим (солик)лардан озод этилган. Хон ови пайтида саййидларга халақит берилмасдан, улардан ов учун улов, озиқ-овқат ва бошқалар олишмаган. Бошқа амалдорлар ҳам саййидларга озор беришмаган.

Хорижий элчиларга шароит яратишда ҳам саййидлар сафарбар этилмаган. Улар бу соҳага дахлдор солиқ ва хизматлардан озод этилган. Мамлакатдаги манзилгоҳларда ҳаракат кеча-ю кундуз давом этган. “Йўловчилар”, яъни чопарларга шароит яратиш маҳаллий аҳолига юклатилган. Хоразм саййидлари бу мажбуриятдан ҳам озод этилганлиги ёрликда ёзилган.

Айтиш жоизки, Амир Темур муҳри босилган “Тархон ёрлик”да XIV асрда бобокалонимизнинг Туркистондаги мустақкам давлатчилик тартиб-қоидалари, давлат сиёсати, ижтимоий-иқтисодий ҳаёт акс этган. Мазкур ёрликда Соҳибқирон давлатининг ислом динига асосланганлиги, давлатда дин пешволари, жумладан саййидларнинг обрў-эътибори кучли эканлиги, ҳукмдор уларга таяниб, давлат бошқарувида дин пешволарининг обрў-этиборини жойига қуйганлиги теран баён этилган.

Соҳибқирон Амир Темурнинг пайғамбар авлодлари саналган саййидларга эхтиром кўрсатиб, уларни пир тутган ҳолда давлат бошқарувида уларнинг маслаҳатларига амал қилганлиги ёзма манбаларда акс этган. Жумладан шундай манбалар таҳлил шуни кўрсатидик, Амир Темур ҳузурида фаолият юритган машҳур олим, тўлиқ исми Абул Ҳасан Али ибн Муҳаммад ибн Али ас-Саид аш-Шариф ал-Журжоний ал-Ханафий бўлган ал-Журжоний (1340–1413) билан боғлиқ сақланиб қолган маълумотларни келтириш мумкин. Журжоний билан ўз даврининг етук диний уламози, Амир Темур истаги бўйича Самарқандда фаолият юритаётган Саъдад-дин ибн Умар ибн Абдуллоҳ ат-Тафтазоний (1322–1390) орасида Соҳибқирон ҳузурида бўлиб ўтган илмий баҳсда Амир Темур шундай дейди: «Бу икки олим фазилат ва ирфонда тенг эканлигини билсак ҳам, Журжонийнинг насаб жиҳатдан устунлиги бор. Яъни у ҳам саййид, ҳам шарифдир, Тафтазоний эса бизлар кабидир».

Ахборотчилар маълумотига кўра, Амир Темур томонидан кўчириб келтирилган арабларнинг бир қисмини Касбидаги дин пешвоси Саййид Ҳазрат Султон Амир Шамсуддин Мирхайдар соҳибқирондан сўраб олиб қолиб, ҳозирги Косон тумани ҳудудларига жойлаштирган. Арабларнинг мазкур қисми Саййид «мирхайдари» деб аталиб, Султон Мирхайдарни ўзларига пир деб билишган ва XX асрнинг 20-йилларигача унинг авлодларига солиқ ҳам тўлашмаган.

Саййидлар сон жиҳатдан камчиликни ташкил этишиб, асосан, пойтахт ва бирон шаҳарда (Бухоро, Тошкент, Қўқон) истиқомат қилишган. Улар давлат бошқарувида алоҳида имтиёзга эга бўлишган. Маънавий-маърифий ишлар билан шуғулланишган, мадрасаларда мударрис бўлишган. Шунингдек, саййидлар қози лавозимида ҳам ишлашган. Улар одатда аҳолининг кўпчилик қисмидан ажраган ҳолда, алоҳида маҳалла ва қишлоқ бўлиб яшашган. Қабристонлари ҳам алоҳида бўлган. Қорачалардан уйланиши тақиқланган, аммо бунга ҳамма эркаклар ҳар доим ҳам амал қилаверишмаган.

Саййидлар аҳолисининг асосини хўжа ёки чиғатой деб аталувчи ўзбек ва тожик тилли гуруҳлар ташкил этувчи ҳудудларда яшашган. Бу этник гуруҳлар, асосан, Сурхон воҳасида истиқомат қилишади. Агар чиғатойларнинг ўзбек ва тожик тилли минтақада асосан, Темурийлар даврида ёки бурунги этник гуруҳлар шаклланганлиги ҳисобга олинса, мазкур қишлоқларда яшовчи саййидлар (қисман хўжалар) нинг ҳам улар билан яшаб, ва арабларга тааллуқли аҳоли вакиллари эканлиги аён бўлади.

Совет даврида исломий кадрятлар каби “саййид” атамаси ҳам қатағонга учраган эди. Энг аввало, пайғамбар авлодларига мансуб кишилар қувғин қилинди. Муқаддас қадамжолар ва зиёратгоҳлар топталди. Саййидлар ўзларининг келиб чиқишини, аждодларини, ҳаттоки исми шарифини унутишга маҳкум этилди.

Ўрганилган муаммонинг у ёки бу жиҳатларини ёритишда социолог олим К.Калоновнинг Марказий Осиё ҳудудидаги ижтимоий-диний табақалар таҳлиliga оид рисоласи ва А.

Абдуллажоновнинг «сайид» термини таҳлилига бағишланган тадқиқоти катта аҳамият касб этди.

Ўзбекистон мустақиллиги туфайли халқимиз диний қадриятлари яна тикланди. Жамиятдаги турли табақалар, жумладан, пайғамбар авлодлари деб ҳисобланган фуқаролар – саййидлар авлодларининг ҳақ-ҳуқуқлари тикланиб, эркин диний эътиқод қилишлари учун қулай шарт-шароитлар яратилди. Соҳибқирон Амир Темур ҳомий сифатида пайғамбар авлодлари саналган саййидларга доимо эҳтиром кўрсатган. Уларни пир тутиб, давлат бошқарувида саййидларнинг маслаҳатларига амал қилган.

Адабиётлар:

1. Абдуллажонов А.. Саййид унвонми ёки исм?. –Ўзбек тили ва адабиёти 1996 йил, 6-сон. Б. 45-46.
2. Азамат Зиё. Ўзбек давлатчилиги тарихи. Т., 2003. Б. 338.
3. Бегматов. Э.Ўзбек исмлари.Т.,2007. Б. 586.
4. “Бобурнома учун қисқача луғат. - Т., 2008. Б. 146.
5. Искандаров Ш.А. Ўзбекистон араблари: анъаналари ва трансформацион жараёнлар Т. “Янги нашр” 2017. – Б. 48
6. Калонов К. Марказий Осиё ҳудудидаги ижтимоий-диний табақалар (диний-экологик ва социо-антропологик таҳлил) / Серия «Рабочие документы ИФЕАК» - Document de travail de l'IFEAC, 16-й выпуск, май 2006.
7. Навоий асарлари учун қисқача луғат. - Т., 1993. Б. 240.
8. Ражабов Р. Ўзбекистондаги араблар тарихи ва этнографияси. Т., 2012. Б.132. (Қаранг) Yüksel M.P. Timurlularda Din-Devlet Ylipkisi. – Ankara, 2009. – S. 86 –87.
9. Р.Ражабов Ўзбекистондаги араблар тарихи ва этнографияси. Т., 2012. Б.132.
10. Семенов А.А. Бухарский трактат о членах и званиях и об обязанностях называемый их в средневековой Бухаре. – СВ, т. V. М-Л., 1948. Стр 141.
11. Ўзбек тилининг изоҳли луғати.3-ж. - Т., 2007. Б. 422.
12. Э.Бегматов.Ўзбек исмлари. - Т., 2007. Б. 360-363.